

Let, wiet, waait, ... weg?

De afname van partijlidmaatschap in hedendaags Europa

Ingrid van Biezen, Peter Mair en Thomas Poguntke

SAMENVATTING VAN:

Van Biezen, I., Mair, P. & Poguntke, T. (2012). Going, Going, ... Gone? The Decline of Party Membership in Contemporary Europe, *European Journal of Political Research*, 51 (1), 24-56.

Dit artikel biedt een overzicht en een brede vergelijking van de ontwikkeling van partijlidmaatschap in Europese democratieën en bespreekt de implicaties van de afname van partijlidmaatschap voor ons begrip van partijorganisatie en partijdemocratie. Ons onderzoek geeft een *update* van de rapportage door Mair en Van Biezen (2001), die volgde op de studie van Katz, Mair *et al.* (1992). De analyse bestrijkt de periode vanaf het eind van de jaren 1980 tot aan het eind van het eerste decennium van de eenentwintigste eeuw. Het aantal landen dat is meegenomen is uitgebreid (naar 27), zodat onze studie nu vrijwel alle Europese democratieën omvat, met inbegrip van de langer gevestigde democratieën in West-Europa, de meer recente democratieën in Zuid-Europa evenals postcommunistisch Centraal- en Oost-Europa. De gegevens die wij presenteren zijn gebaseerd op de directe, individuele lidmaatschapscijfers zoals gerapporteerd door de partijen (in het artikel tonen wij overigens aan dat er een sterke correla-

tie bestaat met de gegevens die voortkomen uit survey-onderzoek; nadeel van de survey-data is echter dat deze het niveau van partijlidmaatschap systematisch overschatten). Wij analyseren zowel het niveau van partijlidmaatschap uitgedrukt in ruwe cijfers (M) als het partijlidmaatschap uitgedrukt als een percentage van het electoraat (M/E), een indicator die meer geschikt is voor transnationale vergelijkingen.

Als we alle 27 landen samen nemen, blijkt dat gemiddeld zo'n 4,7 procent van de kiesgerechtigde bevolking tegenwoordig lid is van een politieke partij. Er bestaat overigens aanzienlijke variatie tussen landen, met uitschieters naar boven zoals Oostenrijk en Cyprus, waar respectievelijk 17,3 en 16,3 procent van het electoraat is aangesloten bij een politieke partij, en landen zoals Letland en Polen aan het andere uiterste, waar het niveau van partijlidmaatschap de 1 procent niet bereikt. Opmerkelijk is dat er een (statistisch significant) verschil bestaat tussen

grote en kleine democratieën, waarbij het partijlidmaatschap in de kleinere landen verhoudingsgewijs hoger ligt dan in de grotere. Landen zoals Frankrijk, het Verenigd Koninkrijk en Duitsland behoren tot de laagst scorende wat betreft de partijpolitieke organisatiegraad, terwijl kleinere landen zoals Oostenrijk, Cyprus, Finland en België zich bovenaan de ranglijst bevinden. De relatie tussen grootte en democratie was reeds opgemerkt door Dahl en Tufte (1973), die veronderstelden dat de stimulans om te participeren afnam met de grootte van het politieke systeem. Wij laten zien dat deze veronderstelling relevant is voor partijlidmaatschap, en wellicht ook betekenis heeft voor andere vormen van organisatie.

Wij constateren verder dat de organisatiegraad in met name de Centraal- en Oost-Europese democratieën beduidend lager ligt dan elders in Europa. Vrijwel alle postcommunistische democratieën (met uitzondering van Slovenië en Estland) liggen onder het algemene gemiddelde en bevinden zich derhalve in de laagste regionen van de ranglijst. Tezamen genomen bedraagt het gemiddelde lidmaatschapsniveau van de postcommunistische landen de helft van dat in West- en Zuid-Europa. Het lijkt erop dat een aantal factoren, zoals de betrekkelijke nieuwheid van deze democratieën, de afwezigheid van traditionele breuklijnen als gevolg van de communistische pogingen om een klaseloze samenleving te creëren, en het feit dat de partijorganisaties tot stand zijn gekomen in een context waarin ze al in een vroeg stadium toegang hadden tot moderne communicatienetwerken en royale overheidssubsidies, de inspanningen om

massaorganisaties op te bouwen hebben ontmoedigd, zelfs op de langere termijn.

Als we de ontwikkeling van het partijlidmaatschap door de tijd heen beschouwen, dan zien we dat de neerwaartse trend die zich in de vorige eeuw heeft ingezet zich doorzet in de eenentwintigste eeuw. Op een handvol uitzonderingen na zijn de lidmaatschapsratio's ten opzichte van de jaren 1980 (begin jaren 1990 voor de postcommunistische democratieën) sterk gedaald. Er lijkt in dit verband geen relatie te bestaan met de vraag of de democratie in kwestie lang bestaat of relatief nieuw is. In het geval van de meeste oudere democratieën is de afname zeer fors. Ten eerste zijn de absolute ledenaantallen drastisch gedaald. In het Verenigd Koninkrijk, Frankrijk en Italië hebben de partijen in de laatste drie decennia 1 à 1,5 miljoen leden verloren, wat overeenkomt met een verlies van ongeveer éénderde tot tweederde van hun oorspronkelijke aanhang. De Scandinavische landen – Zweden en Noorwegen in het bijzonder – hebben ook te maken gehad met zware verliezen, met de ruwe aantallen zo'n 50 tot 60 procent lager dan voorheen. Hoewel de verliezen in sommige landen iets beperkter zijn gebleven, is in alle gevestigde democratieën het ledenaantal met ten minste 25 procent afgenomen. Gemiddeld genomen is het absolute ledenaantal bijna gehalveerd sinds 1980. In relatieve zin is het lidmaatschap (M/E) in de oudere democratieën in de laatste dertig jaar gemiddeld gedaald met bijna 5 procentpunten, variërend van een daling van meer dan 10 procentpunten in het geval van Oostenrijk en Noorwegen tot meer gematigde dalingen in Duitsland (-2,2) en Nederland (-1,8).

Ook de partijen in postcommunistisch Centraal- en Oost-Europa hebben, ondanks hun relatief korte bestaan, aanzienlijke aantallen leden verloren. Zo zijn Hongaarse partijen meer dan een kwart van hun leden kwijtgeraakt sinds de overgang naar de democratie en is het partijlidmaatschap in Slowakije verminderd met bijna eenderde. Samen met Tsjechië zijn de partijen in deze drie postcommunistische landen meer dan 42 procent van hun leden kwijtgeraakt en hebben zij hun M/E-ratio's zien dalen met gemiddeld 2,3 procent. Dat het partijlidmaatschap ook hier scherp is gedaald sinds de democratische omwenteling, ontkracht de verwachting dat de oorspronkelijk lage mate van partijpolitieke affiliatie een weerspiegeling zou zijn van de nieuwheid van het democratische bestel. Sterker nog, de daling van de ruwe aantallen blijkt het meest uitgesproken in Centraal- en Oost-Europa, met vier van de vijf scherpste dalingen in postcommunistische democratieën. Dit suggereert dat veel van de partijen in deze recent gevestigde democratieën er moeite mee hebben hun toch al beperkte organisatorische aanwezigheid te consolideren, laat staan te versterken. Alleen in Zuid-Europa vinden we uitzonderingen op de neerwaartse trend: Spanje is de enige nieuwe democratie waar het partijlidmaatschap vrijwel onafgebroken is gegroeid sinds de overgang naar de democratie. Spaanse partijen hebben nu veel meer leden dan tien of zelfs dertig jaar geleden, in relatieve en absolute zin. Desondanks is het gemiddelde niveau van partijlidmaatschap in Spanje relatief laag en ligt het beneden het Europese gemiddelde.

Er is nauwelijks een andere indicator met betrekking tot massapolitiek in Europa die zo'n sterke en consistente trend laat zien als die welke we zien met betrekking tot de neergang van partijlidmaatschap. De cijfers zijn opvallend en suggereren dat zowel het karakter als de betekenis van partijlidmaatschap de laatste jaren fundamenteel zijn veranderd. Partijleden lijken een relatief kleine en steeds minder representatieve groep burgers, in sociaal en professioneel, en mogelijk ideologisch opzicht. Meer in het algemeen is de vraag gerechtvaardigd of partijleden qua achtergrond en activiteiten nog redelijkerwijs te beschouwen zijn als onderdeel van het maatschappelijk middenveld, waarmee partijlidmaatschap van oudsher in verband wordt gebracht, en niet eerder moeten worden gezien als de buitenste ring van een uitgebreide politieke klasse. Wat betreft achtergrond, opleiding en werkring hebben zij wellicht meer gemeen met het centrale partijapparaat (*party central office*) of de vertegenwoordigers van de partij in het openbare ambt (*party in public office*) dan met de klassieke achterban. Dit zou suggereren dat de maatschappelijke worteling van politieke partijen, voor zover deze nog bestaat, zich nu buiten de grenzen van de formele partij bevindt en bestaat uit de ontelbare supporters, aanhangers en sympathisanten.

Ondanks het feit dat sommige partijen sterk betrokken blijven bij hun ledenorganisatie en deze een officiële rol (blijven) toekennen in kwesties als de formulering van beleid en de selectie van het partijleiderschap, lijkt de grote meerderheid van de partijen relatief onbezorgd over de dalende ledenaantallen. Een aantal nieuwe

partijen, zoals de Partij voor de Vrijheid van Geert Wilders, schuwt partijleden zelfs volledig. In plaats daarvan zijn zij gericht op het bereiken van het grote publiek door middel van professionele campagnes en moderne marketingtechnieken. Zelfs het traditioneel door partijkaders gedomineerde proces van kandidaatstelling en leiderschapselectie wordt steeds vaker opengesteld voor sympathisanten en aanhangers die geen deel uitmaken van de formele partijorganisaties.

Dit alles suggereert een verdergaande conclusie: het partijlidmaatschap in hedendaagse democratieën heeft een dusdanig laag niveau bereikt dat het nog nauwelijks gezien kan worden als relevante indicator van de organisatorische capaciteiten van de partijen. Nu bovendien zowel de ledenorganisaties van de partijen als de traditioneel aan partijen gelieerde organisaties, in het bijzonder de vakbonden en de christelijke kerken, niet langer voor de nodige maatschappelijke verankering kunnen zorgen (bv. Crouch, 2008), trekt deze tendens onvermijdelijk de heersende manier van denken in twijfel over de partij als sterke

organisatorische verbinding tussen de samenleving en de overheid. Terwijl politieke partijen nog steeds een belangrijke rol spelen bij verkiezingen en de organisatie van de democratie, lijkt het erop dat zij afzien van iedere pretentie als massaorganisaties. De dagen van de massapartij zijn definitief voorbij en ook de voorwaarden die haar ontwikkeling hebben gestimuleerd zijn niet langer dominant aanwezig.

Bibliografie

- Crouch, C. (2008). Change in European Societies since the 1970s, *West European Politics*, 31 (1-2), 14-39.
- Dahl, R.A. & Tufte, E.R. (1973). *Size and Democracy*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Katz, R.S., Mair, P. et al. (1992). The Membership of Political Parties in European Democracies, 1960-1990, *European Journal of Political Research*, 22 (3), 329-345.
- Mair, P. & van Biezen, I. (2001). Party Membership in Twenty European Democracies, 1980-2000, *Party Politics*, 7 (1), 5-21.